

4-1-2021

WAYS TO ENSURE TRANSPARENCY AND OPENNESS OF INSURANCE ACTIVITY

Khujayor Shennaev PhD, Associate Prof.
Tashkent Institute of Finance

Follow this and additional works at: <https://uzjournals.edu.uz/interfinance>

Recommended Citation

Shennaev, Khujayor PhD, Associate Prof. (2021) "WAYS TO ENSURE TRANSPARENCY AND OPENNESS OF INSURANCE ACTIVITY," *International Finance and Accounting*: Vol. 2021 : Iss. 2 , Article 7.
Available at: <https://uzjournals.edu.uz/interfinance/vol2021/iss2/7>

This Article is brought to you for free and open access by 2030 Uzbekistan Research Online. It has been accepted for inclusion in International Finance and Accounting by an authorized editor of 2030 Uzbekistan Research Online. For more information, please contact sh.erkinov@edu.uz.

И.ф.н., доц. Хўжаёр Шеннаев
Тошкент молия институти

СУҒУРТА ФАОЛИЯТИНИНГ ШАФФОФЛИГИ ВА ОЧИҚЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШ ЙЎЛЛАРИ

Аннотация. Мазкур мақолада суғурта фаолиятининг шаффофлиги ва очиклигини таъминлаш соҳани ривожлантиришнинг муҳим шарти сифатида қаралган. Суғурта фаолияти бўйича ахборотга эга бўлишнинг қулайлиги ва осонлиги, нафақат, суғурта маҳсулоти истеъмолчиларининг манфаатларига, балки жамиятда суғурта саводхонлигининг ошишига ва энг муҳими, суғуртанинг кенг халқ оммаси ичига кириб боришига мустаҳкам замин ҳозирлайди. Мақолада суғурта фаолиятининг шаффофлиги ва очиклигини таъминлаш юзасидан ривожланган ҳамда ривожланаётган мамлакатларнинг илғор тажрибалари тадқиқ этилган. Шунингдек, иқтисодий кенг кўламда модернизация ва трансформация қилиш шароитида Ўзбекистонда суғурта фаолиятининг шаффофлиги ва очиклигини таъминлаш борасида амалга оширилаётган ишлар тизимли ва комплекс таҳлил қилинган. Мавзу доирасида амалга оширилган тадқиқот натижаларига асосланиб, мамлакатимизда суғурта фаолиятининг шаффофлик даражасини юксалтириш ва кенгайтириш бўйича илмий асосланган таклиф ва тавсиялар ишлаб чиқилган.

Таянч сўзлар: суғурта, суғурта фаолияти, суғурта фаолиятининг шаффофлиги, суғурта ташкилоти, суғурта бозори, суғурта назорати, суғурта маҳсулоти, суғурта маҳсулоти истеъмолчилари.

PhD, Associate Prof. Khujayor Shennaev
Tashkent Institute of Finance

WAYS TO ENSURE TRANSPARENCY AND OPENNESS OF INSURANCE ACTIVITY

Abstract. This article considers the transparency and openness of insurance activities as an important condition for the development of the industry. The convenience and ease of access to information on insurance activities provides a solid foundation not only for the interests of consumers of insurance products, but also for the growth of insurance literacy in society and, most importantly, the penetration of insurance into the general public. The article examines the best practices of developed and developing countries in ensuring the transparency and openness of insurance activities. Also, a systematic and comprehensive analysis of the work being done to ensure the transparency and openness of insurance activities in Uzbekistan in the context of large-scale modernization and transformation of the economy. Based on the results of research conducted on the topic, scientifically based proposals and recommendations have been developed to increase and expand the level of transparency of insurance activities in our country.

Keywords: insurance, insurance activity, transparency of insurance activity, insurance organization, insurance market, insurance control, insurance product, consumers of insurance product.

Кириш

Суғурта ташкилотлари фаолиятининг шаффофлиги ва очиклигини таъминлаш бугунги кунда глобал суғурта бозори, шу жумладан, Ўзбекистон суғурта амалиётида марказий ўринда турган вазифалардан бири ҳисобланади. Зотан, ҳар қандай соҳа учун шаффофлик ва очиклик барча даврларда адолат ва тараққиётнинг асосий шарти сифатида намоён бўлган. Шу ерда қайд этиш керакки, суғурта фаолиятининг жамиятдаги нуфузи ва обрўси, айнан, умуман

соҳа, хусусан, суғурта маҳсулотларининг омма учун шаффофлиги ва очиқлигига чамбарчас боғлиқ.

Суғурта назорати халқаро ассоциацияси (International Association of Insurance Supervisors) томонидан қабул қилинган ва 2018 йилда янгиланган “Суғуртанинг асосий тамойиллари” (Insurance Core principles, updated november 2018)да ҳар бир давлатнинг суғурта фаолиятини тартибга солувчи ва назорат қилувчи органларига суғурта ташкилотларидан суғурта фаолиятига оид ахборотларнинг шаффофлиги ва очиқлигини таъминлашни талаб этиш тавсия этилганлигини инобатга олсак, мазкур тадқиқот мавзуси нечоғлиқ долзарб эканлиги янада ойдинлашади [1].

Кези келганда эътироф этиш зарурки, мамлакатимизда суғурта фаолиятининг шаффофлиги ва очиқлигини таъминлаш бўйича амалий қадамлар қўйилмоқда. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 2 августдаги “Ўзбекистон Республикасининг суғурта бозорини ислоҳ қилиш ва унинг жадал ривожланишини таъминлаш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-4412-сон қарорида суғурта бозорининг очиқлиги ва шаффофлигини таъминлаш Ўзбекистон Республикасининг суғурта бозорини ислоҳ қилиш ва жадал ривожлантиришнинг асосий йўналишларидан бири этиб белгиланган [2]. Ушбу қарор билан Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги ҳузурида Суғурта бозорини ривожлантириш агентлиги ташкил этилди ва унинг зиммасига бошқа вазифалар қатори суғурта бозорининг ишлаши ва унинг профессионал иштирокчилари фаолияти очиқлиги ва шаффофлигини, шу жумладан суғурта фаолияти соҳасидаги статистик ва молиявий кўрсаткичларни мунтазам эълон қилиш йўли билан таъминлаш вазифаси юклатилди.

Маълумки, суғурта ташкилотларининг фаолияти ушбу соҳадан анча узоқ бўлган аҳоли қатламлари ва корхона раҳбарлари учун тушуниш ва англаш бироз мураккаб бўлган суғурта маҳсулотларини ишлаб чиқиш ва сотиш билан боғлиқ. Суғурта бозори энди шаклланаётган 1990 йиллардаги суғурта маҳсулотлари сонига нисбатан 2020 йилларга келиб юридик ва жисмоний шахсларга таклиф этилаётган суғурта маҳсулотлари сони кескин ошган. Шу билан бирга, суғурта ташкилотлари халқаро тажрибадан келиб чиққан ҳолда ўз миқдорлари доирасини кенгайтириш учун янги рақобатбардош маҳсулотларни ишлаб чиқиши баробарида истеъмолчиларни зарурий ахборот билан таъминлашга, яъни суғурта маҳсулотининг шаффофлиги ва очиқлигига етарли эътибор қаратмадилар. Бу ҳолат, пировард натижада, суғурта маҳсулоти истеъмолчилари томонидан суғурта ташкилотларига нисбатан салбий кайфиятни шаклланишига сабаб бўлди.

Юқорида санаб ўтилган масалалар суғурта фаолиятининг шаффофлиги ва очиқлигини таъминлаш бўйича тизимли хусусиятга эга бўлган тадқиқотни амалга оширишга даъват этди.

Адабиётлар шарҳи

Суғурта фаолиятининг шаффофлиги ва очиқлигини таъминлаш масаласи, нафақат суғурта соҳасидаги хорижий ва мамлакатимиз олимларининг, балки халқаро ва минтақавий ташкилотларнинг диққатини ўзига жалб этиб келмоқда.

Суғурта назорати халқаро ассоциацияси (International Association of Insurance Supervisors) томонидан 2017 йил 21 февралда эълон қилинган “Суғурта саноатида молиявий технологияларнинг ривожланиши” (FinTech Developments in the Insurance Industry) номли рисолада технологик компаниялар ёки суғурта ташкилотлари суғурта қилдирувчиларга индивидуал суғурта маҳсулотларини таклиф этишлари, бироқ бунда суғурта маҳсулоти истеъмолчиларининг манфаатлари тўлиқ ҳисобга олинмаслик risks юзага келиши мумкинлиги баён этилган [3]. Яъни, технологик компания ёки суғурта ташкилотлари томонидан тақдим этилган рақамли суғурта маҳсулотининг шаффофлиги талаб даражасида таъминланмаслиги оқибатида манфаатлар тўқнашуви вужудга келиши мумкин. Шунинг ҳисобга олган ҳолда ушбу халқаро ташкилот миллий суғурта фаолиятини тартибга солувчи ва назорат қилувчи органларга рақамли суғурта маҳсулотларини сотиш жараёнида суғурта ташкилотларидан унинг юқори даражада шаффоф ва очиқлигини таъминлашларини талаб этишлари керак, деб ҳисоблайди.

Европа Иттифоқи Парламенти ва Кенгашининг 2009 йил 25 ноябрдаги “Суғурта ва қайта суғурта фаолиятини амалга оширишни ташкил этиш ва амалга ошириш тўғрисида (Solvency II)»”ги 2009/138/EC-сон директивасида (Directive 2009/138/EC of the European Parliament and of the Council of 25 November 2009 on the Taking-up and Pursuit of the business of Insurance and Reinsurance (Solvency II) (recast) (Text with EEA relevance) (OJ L 335, 17.12.2009, p. 1) кенг жамоатчиликни суғурта ва қайта суғурталовчилар фаолияти билан яқиндан таништириб бориш, қолаверса, суғурта маҳсулоти истеъмолчиларининг манфаатларини ҳимоя қилиш мақсадида суғурта фаолиятига оид ахборотларнинг шаффофлиги ва очиқлигини таъминлаш зарурлиги кўрсатиб ўтилган. Ушбу Директиванинг 3-бўлими “Ахборотларни оммавий ошкор қилиш” деб номланади ва унинг 51-моддасида Европа Иттифоқига аъзо-давлатлар ҳар йили ўз ҳудудларидаги суғурта ва қайта суғурта ташкилотларидан уларнинг тўловга қобилияти ва молиявий ҳолати тўғрисидаги ҳисоботларни оммавий ошкор этишларини талаб қилишлари лозимлиги таъкидланган [4].

Нобель мукофоти лауреати Joseph E. Stiglitz ва бошқалар “Ассиметрик ахборотни эндоген ва ассиметрик очиқлаш билан боғлиқ суғурта бозорининг тавсифи, амал қилиши ва Парето-оптималлик: Ротшильд-Стиглиц қарашларини қайта кўриб чиқиш” (Characterization, Existence, and Pareto Optimality in Insurance Markets with Asymmetric Information with Endogenous and Asymmetric Disclosures: Revisiting Rothschild-Stiglitz) мавзусидаги илмий мақолаларида суғурта маҳсулотини харид қилиш тўғрисидаги маълумотнинг ошкоралигини таъминлаш эндоген тусда

эканлигидан келиб чиқиб, ҳар бир суғурта ташкилоти ва истеъмолчи кимга қандай ахборотни очиклаш ҳақидаги қарорни шу мазмунда қабул қиладики, бунда контракт харидлари тўғрисидаги ахборот, нафақат, эндоген маънога, балки асимметрик хусусиятга эга бўлади [5]. Бошқача сўз билан айтганда, суғурта маҳсулотларини харид қилишда ахборотларнинг шаффофлигини таъминлаш суғурта ташкилоти ва суғурта қилирувчининг ички сиёсати ва бу жараёнда бир томон иккинчи томонга нисбатан суғурта маҳсулоти ҳақида аниқ ва кўпроқ маълумотга эга бўлиши (ахборотнинг асимметрик хусусияти) мумкин.

Италиялик олим Giampaolo Gallining фикрича, шаффофлик бошқарув ва бизнес билан боғлиқ барча жабҳаларда етакчилик ролини ўйнайди. Айниқса, узоқ муддатли ҳаёт суғуртасида маҳсулотларнинг шаффофлиги муҳим аҳамиятга эга [6]. У ўтказган тадқиқот натижалари Италияда ҳаёт суғуртасининг жадал суръатлар билан ривожланишига суғурта фаолиятига оид ахборотларнинг шаффофлиги ва очиклигини таъминлашга қаратилган юқори стандартларнинг мавжудлиги жиддий таъсир кўрсатганлигини тасдиқлаган. Мазкур тадқиқотчининг фикрига шу маънода кўшилиш мумкинки, қайси мамлакатда суғурта фаолияти ривожланишнинг юқори поғоналарини банд этган бўлса, шубҳасиз, бу ҳолат суғурта маҳсулотларининг шаффофлиги ва очиклигини таъминлашнинг самарали механизми йўлга қўйилганлиги билан боғлиқдир.

Суғурта фаолиятини давлат томонидан тартибга солишда шаффофлик ва очикликни таъминлаш йўналишида ҳам тадқиқотлар амалга оширилмоқда. Масалан, Миннесота университети (АҚШ) профессори Daniel Schwarcz тартибга солувчи органнинг қўллаб-қувватлаши натижасида суғурта фаолиятининг шаффоф ва очиклигини таъминлаш суғурта бозорининг самарадорлигини кескин ошириши мумкин, деб ҳисоблайди [7]. Унинг фикрича, айрим ҳолатларда суғурта фаолиятининг шаффофлиги ва очиклигини таъминлаш амалдаги суғуртага оид норматив-ҳуқуқий ҳужжатларга қараганда ҳам суғурта маҳсулоти истеъмолчиларининг ҳуқуқларини ҳимоя қилиниши нуқтаи назаридан фойдали бўлиши мумкин.

Мавзуга оид адабиётларни таҳлил этиш натижалари суғурта фаолиятини амалга оширишда корпоратив шаффофлик ва очиклик ҳам муҳим роль ўйнашини кўрсатди. Масалан, Вашингтон университети профессори Sangyong Han ва бошқаларнинг тадқиқотларида суғурталовчи молиявий ҳисоботининг муҳим таркибий қисми бўлган зарарлар бўйича захиранинг қанчалик зарур эканлиги ҳеч кимда шубҳа уйғотмайдиган бир пайтда, корпоратив шаффофликнинг мавжуд бўлмаслиги тартибга солувчи органга зарарларнинг суғурталовчи захирасига мувофиқ келишини аниқ текшириш имкониятини бермаслиги илмий асосланган [8]. Бизнинг назаримизда, бошқа томондан, фаолияти шаффоф бўлган суғурта ташкилотининг менежерлари ушбу ташкилотнинг ҳаққоний молиявий ҳолатини шунчаки яшириш имконига эга эмас. Бир сўз билан айтганда, корпоратив шаффофликнинг юқори даражаси суғурталовчиларнинг зарарлар

бўйича шакллантирган захирасининг ҳақиқий ҳолатини яширишга бўлган қизиқишини пасайтиради. Шу маънода, корпоратив шаффофлик суғурталовчи захирасини нотўғри бошқаришни аниқлашга ёки юмшатишга кўмак беради.

Германиялик тадқиқотчилар Irina Gemto ва бошқалар адолатли нарх бўйича рискларни тўлиқ қоплашни назарда тутувчи суғурта полиси тақдим этилган тақдирда маълумотларни очиклиги талаб этиладиган ҳолатни ўрганишган [9]. Ушбу муаллифлар томонидан амалга оширилган таҳлил натижалари рискни аниқлаш бўйича ахборотни ошкор қилиш усулини танлаш истеъмолчи учун унинг ўрнига франшизани алмаштириш мумкинлигини кўрсатган. Суғурта қилдирувчидан шахсий маълумотларнинг шаффофлигини талаб этмайдиган суғурта полисининг нархи ушбу маълумотлар суғурта шартномасининг шартларига киритилган ёки киритилмаганлигига ҳамда шундай шартномани танловчи суғурта маҳсулоти истеъмолчилари сонига боғлиқ.

Россиялик тадқиқотчи Г.Б.Ермолаевнинг таъкидлашича, суғурта фаолиятига оид ахборотнинг шаффофлигини таъминлаш суғурта компанияларининг оммавийлашиши, биринчи галда, суғурта хизмати истеъмолчилари, суғурта бозорининг бошқа иштирокчилари ва инвесторлар учун зарур [10]. Бизнинг фикримизча, ушбу муаллифнинг қарашлари мақсадга мувофиқ бўлиб, суғурта фаолиятининг шаффофлиги қанчалик ошган сайин суғурта бозори учун хос бўлган ташкилотлар, яъни суғурта брокери ва суғурта агенти, диспашер, сюрвейерлар, авария комиссарлари ҳамда бошқаларнинг сифатли ахборотга эга бўлиши ҳисобидан таъсири кучаяди. Яъни, ушбу ташкилотларнинг истеъмолчиларга ахборот етказиш имконияти кенгаяди, бинобарин, улар суғурта фаолияти билан боғлиқ ахборотларни тарқатиш каналларидан бири ҳисобланади.

Янги Зеландиялик суғурта бўйича мутахассис Richard Harding ўз тадқиқотида ҳозирги вақтда суғурта бозорида шаффофлик ассимметрияси кузатилаётганлигини таъкидлаб, мижозларнинг манфаатига таъсир этувчи қарорлар ва ўзгаришлар қабул қилинаётганлигини, бироқ бу ҳақда уларга шаффоф ахборот берилмаётганлигига ўз эътиборини қаратган [11]. Richard Hardingнинг фикрини кўллаб-қувватлаган ҳолда тан олиш керакки, бу ҳолат суғурта амалиётида мавжуд. Масалан, электр энергияси ёхуд газдан фойдаланганлик учун хизмат ҳақи ўзгарса, дарҳол бу борада истеъмолчиларга, деярли, барча оммавий ахборот воситалари орқали хабар қилинади. Аммо, суғурта маҳсулотининг таркиби ва тузилиши, шартлари бўйича рўй берган ўзгаришларга доир ахборотлар барча мижозларга етказилаёпти, десак аслида хато гапирган бўламиз.

Россиялик суғурта соҳасидаги таниқли олимлардан бири А.Цыганов ва Т.Глухова суғурта фаолиятига оид ахборотларнинг ошкоралигини таъминлаш муаммоларига тўхталиб ўтар экан, суғурта компанияси ахборотларнинг ассимметриясини камайтиришга ва инвесторлар томонидан ахборот олиш учун тенг шароит яратишга ҳаракат қилиш лозим, деган ғояни

илгари сурган [12]. Ахборотлар шаффофлигининг юқори даражаси, нафақат, инвесторларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилишнинг, балки капитал бозори самарадорлигини оширишнинг энг муҳим омилларидан бири ҳисобланади. Шунингдек, ахборотларнинг шаффофлигини таъминлаш суғурта ташкилотларининг инвестициявий жозибadorлигини оширади.

Суғурта фаолиятининг шаффофлиги ва очиклигини таъминлаш бўйича илмий-тадқиқот ишлари бизнинг мамлакатимизда умуман амалга оширилмаган, десак айни ҳақиқатни айтган бўламиз. Суғурта соҳасидаги адабиётларни таҳлил этиш натижалари ҳам ушбу фикримизни қўллаб-қувватлайди. Тўғри, суғурта соҳасининг у ёки бу йўналишларида тадқиқот ишлари амалга оширилган. Масалан, республикаимизда суғурта соҳасидаги таниқли олим ва мутахассислардан бири С.Умаров суғурта фаолиятини ташкил этиш, уни бошқаришнинг институционал асосларини такомиллаштириш, суғурта хизматлари бозорини ривожланиш тенденцияларини баҳолаш ҳамда уни давлат томонидан тартибга солиш ва ўзини-ўзи бошқариш тузилмаларининг фаолият юритиш механизмларини, шунингдек суғурта фаолиятини ривожлантиришнинг концептуал қоидаларини, миллий суғурта компанияларини бошқаришнинг услубий асосларини ишлаб чиқиш ҳамда суғурта бозорини истикболда ривожланишини белгилаш муаммоларини тадқиқ этган. Бироқ, унинг тадқиқот ишида суғурта фаолиятининг шаффофлиги ва очиклигини таъминлаш масалалари эътибордан четда қолган [13].

Қ.Қўлдошев суғурта фаолиятининг мамлакатимиз учун янги шаклларида бири бўлиши кутилаётган ўзаро суғурталаш жамиятларини ташкил этиш методологияси ва ҳуқуқий асослари, ушбу жамиятларда суғурта ишини ташкил этиш ва амалга ошириш йўналишлари каби масалаларни ўрганган, аммо суғурта фаолиятининг шаффофлиги ва очиклигини таъминлашга оид масалалар тадқиқ этилмаган [14].

Суғурта фаолиятининг долзарб йўналишлари бўйича илмий-тадқиқот ишларини олиб бораётган Г.Халикулова суғурта тизими ва уни амал қилиш механизмнинг назарий ва услубий асослари, Ўзбекистон суғурта тизимининг ҳозирги ҳолати ва унинг ривожланишининг асосий муаммолари ҳамда такомиллаштириш йўналишлари ёритилган. Бироқ, муаллиф суғурта фаолиятининг шаффофлиги ва очиклигини таъминлаш йўналишида тадқиқот ўтказмаган [15].

Суғурта соҳасининг турли йўналишларида илмий изланишлар олиб бораётган Т.Баймуратов [16], И.Абдурахмонов [17], И.Кенжаев [18] ва Н.Маврулова [19] каби олимларнинг илмий ишларини ўрганиш натижалари улар томонидан суғурта фаолиятининг шаффофлиги ва очиклигини таъминлаш масаласи тадқиқ этилмаганлигини кўрсатди.

Шундай қилиб, мавзуга оид адабиётларнинг таҳлили суғурта секторининг долзарб йўналишларидан бири бўлган суғурта фаолиятининг шаффофлиги ва очиклигини таъминлаш бўйича тадқиқот ишлари хорижлик олимлар томонидан атрофлича ўрганилганлигини кўрсатди. Бироқ, мазкур

йўналишда мамлакатимизда илмий изланишлар умуман амалга оширилмаган. Бу ҳолат, келажакда ёш тадқиқотчилар учун илмий изланишлар олиб боришда катта имкониятлар эшигини очишига ишонамиз.

Тадқиқот методологияси

Тадқиқотни амалга оширишда суғурта назорати халқаро ассоциацияси, Европа Иттифоқи Кенгаши каби халқаро ва минтақавий ташкилотларнинг суғурта сектори, хусусан, суғурта фаолиятининг шаффофлиги ва очиқлигини таъминлашга оид норматив-ҳуқуқий ҳужжатларидан, таҳлилий ва эксперт маълумотларидан фойдаланилди. Мақолани тайёрлашда нуфузли халқаро илмий базаларда индексланувчи журналларда чоп этилган таниқли олимларнинг илмий қарашлари ва ғоялари, Ўзбекистон Республикасининг қонунчилик ҳужжатлари, мамлакатимиз олимлари ва мутахассисларининг илмий ишланмалари методик асос сифатида хизмат қилди.

Тадқиқотда тизимли ёндашув, мантиқий фикрлаш, эксперт баҳолаш ва прогнозлаштириш, маълумотларни умумлаштириш ва таҳлил қилиш, статистик таҳлил методларидан самарали фойдаланилди.

Таҳлил ва натижалар

Суғурта фаолиятининг шаффофлиги ва очиқлигини илмий жиҳатдан тушунтириш ҳамда баҳолаш мезонлари юзасидан тадқиқотчилар ўртасида ягона ёндашув мавжуд эмас. Масалан, Россиянинг “Эксперт РА” рейтинг агентлиги мутахассислари Д.Липатова ва А.Яниннинг фикрича, суғурта ташкилотларининг ахборот шаффофлигини баҳолашда қуйидаги учта мезондан фойдаланиш етарли [20]:

1. Сайтни баҳолаш – сайтнинг қулайлиги ва жозибадорлигини баҳолаш;
2. Ахборотларнинг ошкор этилиши – компания тўғрисидаги маълумотларнинг унинг сайтида тўлиқлигини баҳолаш;
3. PR (Public Relations)-хизмати ишини баҳолаш – компаниянинг PR-хизмати ишининг сифатини баҳолаш (тезкорлик, қулайлилик, сўровларнинг мазмуни бўйича амалга оширилган ишлар).

Бизнинг фикримизча, бир қараганда, юқорида қайд этилган мезонлар суғурта фаолиятининг шаффофлиги ва очиқлигини баҳолаш учун етарлидек туюлади. Бироқ, келтирилган мезонларни чуқурроқ таҳлил қилсак, унда камчиликлар мавжуд эканлиги яққол сезилади. Масалан, суғурта ташкилотининг сайтида ёритилиши шарт бўлган ахборотлар рўйхатини келтириш ва уни баҳолаш зарур. Чунки, суғурта бозори кучли бўлган давлатларда белгиланган талабга кўра, суғурта ташкилотлари тегишли ҳужжат ва ахборотларни ўз сайтларида жойлаштиришлари мажбурий ҳисобланади.

Германиянинг “Суғурта шартномалари тўғрисида”ги Қонуни (Insurance Contract Act)да суғурта ташкилотига тегишли ахборотларнинг шаффофлиги ва очиқлигини таъминлаш қатъий нормалар шаклида ўз аксини топган [21].

Масалан, суғурталовчи суғурта шартномаси тузилгунга қадар суғурта қилдирувчига ушбу суғурта маҳсулотининг хусусиятлари, шартлари, истиснолари, қабул қилиши мумкин бўлган рисклар рўйхатини кўрсатган ҳолда ахборот тақдим этиши шарт ҳисобланади. Суғурта қилдирувчи суғурта маҳсулотининг таркиби ва тузилишини ўрганиб чиққандан сўнггина шартнома тузишга рози бўлади. Ахборот суғурта қилдирувчига аниқ, содда ва тушунарли тилда тақдим этилиши талаб этилади.

Бу масаланинг бир томони. Масаланинг иккинчи томони шундаки, Германиянинг “Суғурта назорати тўғрисида”ги Қонуни (German Insurance Supervision Act)да Германия Федерал молия назорати хизмати (BaFin)га нисбатан суғурта фаолиятига оид ахборотларни очиқлигини таъминлаш бўйича қатор мажбуриятлар юклатилган [22]. Унга кўра, BaFin ўз назорати доирасидаги суғурта ташкилотларининг ҳолати тўғрисидаги маълумотларни ҳар йили эълон қилиши шарт. Шунингдек, у қуйидагиларни ўз сайтида эълон қилиши талаб этилади:

суғурта назоратига оид норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар;
суғурта назорати жараёнига тааллуқли ҳуқуқий ва маъмурий ҳужжатлар;

суғурта назоратининг функцияси ва мақсади.

Бунда фойдаланувчилар Германия суғурта назорати тизимини Европа Иттифоқига аъзо бўлган бошқа давлатларнинг суғурта назорати тартиби билан солиштириш имкониятига эга бўлиши учун ахборотлар етарли миқдорда жойлаштирилиши зарур.

Юқоридагилар билан бир қаторда BaFin ўз сайтида суғурта фаолиятига оид қонунчилик ҳужжатларини бузганлиги учун суғурта ташкилоти ижроия директорига нисбатан қўллаган жазо чоралари тўғрисидаги ахборотларни ҳам эълон қилиб бориши мажбурий ҳисобланади.

Таъкидлаш керакки, суғурта фаолиятининг шаффофлиги ва очиқлигини таъминлаш бўйича бундай тажрибанинг айрим МДХга аъзо-давлатларда ҳам қўлланилаётганлиги, фақат, эътирофга сазовор. Гап Россия Федерациясида бу йўналишда амалга оширилаётган ишлар ҳақида кетаётганлигини ўқувчи англаган бўлса керак.

Россия Федерациясининг “Россия Федерациясида суғурта ишини ташкил этиш тўғрисида”ги Қонунининг 6-моддасида суғурта ташкилотларининг расмий веб-сайтида эълон қилиниши мажбурий бўлган ахборотлар рўйхати келтирилган [23]. Унга кўра, суғурта шартномасини тузишни мўлжаллаётган суғурта қилдирувчилар, суғурталанган шахслар, наф олувчиларнинг эътиборига етказиш учун суғурталовчи глобал Интернет тармоғида сайтига эга бўлиши ва ўз фаолияти тўғрисидаги қуйидаги маълумотларни мазкур сайтида жойлаштиришлари зарур:

суғурталовчи ва унинг филиаллари, ваколатхоналарининг тўлиқ номи, манзили (жойлашган жойи), телефон рақамлари ва иш вақти;

суғурталовчининг акциядорлари (иштирокчилари, аъзолари), раҳбарлари тўғрисидаги маълумот;

суғурталовчининг юридик шахс сифатида давлат рўйхатидан ўтганлиги, солиқ тўловчининг идентификация рақами (СТИР), суғурта бозори субъектини ягона давлат реестридаги қайд рақами ҳамда суғурталовчи лицензияси ва унинг амал қилиш муддати тўғрисида маълумот;
амалга оширилаётган суғурта турлари рўйхати;

суғурталаш қоидалари ва суғурта тарифлари;
сўнги уч йил ичидаги суғурталовчининг бухгалтерия (молиявий) ҳисоботи ва унинг ҳаққонийлигини тасдиқловчи аудиторлик хулосаси;

сўнги уч йил ичидаги суғурталовчининг консолидациялашган (жамланган) молиявий ҳисоботи ва унинг ҳаққонийлигини тасдиқловчи аудиторлик хулосаси;

суғурталовчига берилган кредит рейтинги (агар берилган бўлса) ҳамда уни қайта кўриб чиқилганлиги ёки бекор қилинганлиги тўғрисидаги маълумотлар;

суғурталовчининг фаолияти тўғрисидаги, шу жумладан суғурта турлари бўйича унинг иш тажрибаси тўғрисидаги маълумотлар;

суғурталовчининг ассоциация (иттифок), шу жумладан молия бозори ва суғурталовчиларнинг профессионал бирлашмалари соҳасидаги ўзини ўзи тартибга солувчи ташкилотларига аъзолиги тўғрисидаги маълумотлар;

мазкур қонуннинг талаблари ва ишбилармонлик қоидаларидан келиб чиққан ҳолда бошқа маълумотлар.

Қизиғи шундаки, суғурта фаолиятининг шаффофлиги ва очиклигини таъминлаш юзасидан юқорида санаб ўтилган ахборотлар суғурталовчининг, ваколатли органнинг қарорлари қабул қилингандан сўнг, зарурият бўлганда, уни рўйхатдан ўтказилган кундан бошлаб беш иш кунида ушбу суғурталовчининг глобал Интернет тармоғидаги сайтида жойлаштирилиши талаб этилади.

Бизнинг назаримизда, суғурта ташкилотлари томонидан фойдаланувчилар учун керакли ахборотларни ўзининг глобал Интернет тармоғидаги сайтида жойлаштиришга ўрнатилган талаб ўринли ва барча параметрлар бўйича суғурта фаолиятининг шаффофлиги ва очиклигини таъминлашга хизмат қилади. Бироқ, Россия Федерациясининг “Россия Федерациясида суғурта ишини ташкил этиш тўғрисида”ги Қонуннинг юқорида кўрсатиб ўтилган талабларини Германиянинг “Суғурта назорати тўғрисида”ги Қонуни билан солиштирсак, айрим жиҳатлар бўйича фарқ мавжудлигига кўзимиз тушади. Аввало, Германияда суғурта фаолиятини тартибга солишга қаратилган иккита қонун амал қилади: “Суғурта назорати тўғрисида”ги ва “Суғурта шартномалари тўғрисида”ги Қонунлар. Россия Федерациясида эса “Россия Федерациясида суғурта ишини ташкил этиш тўғрисида”ги Қонун мазкур соҳани тартибга солувчи махсус қонун ҳисобланади. Унда суғурта фаолиятини назорат қилиш масалалари ҳам ўз аксини топган. Суғурта шартномалари бўйича ҳуқуқий нормалар Россия Федерациясининг Фуқаролик кодексида ёритилган.

Суғурта фаолиятининг шаффофлик ва очиқлик даражасини баҳолашда, қайсидир маънода, суғурта қилдирувчилар томонидан суғурталовчиларнинг фаолиятдан норозилик билдирилган шикоятлар сонини инобатга олиш муҳим. Шу нуқтаи назардан, Россия Федерациясида фаолият кўрсатаётган суғурталовчилар устидан ваколатли органларга тақдим этилган шикоятлар бўйича қуйидаги статистик маълумотни келтириб ўтишни лозим, деб ҳисоблаймиз.

жадвал

Россия Федерациясининг суғурта иши субъектлари устидан ТОП-5 та суғурта маҳсулотлари бўйича келиб тушган шикоятлар сони [24]

Т/р	Суғурта маҳсулотлари	2018 й. (бирлик)	2019 й. (бирлик)	2019 й.да 2018 й.га нисбатан ўзгариш (%)	2018 йилда умумий шикоятлар сонидаги улуши (%)
Жами, шу жумладан:		63063	41646	-34,0	100,0
1.	Автофуқаролик жавобгарлигини мажбурий суғурта қилиш	52492	33244	-36,7	83,2
2.	Мулкни суғурта қилиш, шу жумладан, автокаска	2274	2035	-10,5	3,6
3.	Бахтсиз ҳодисалардан ва касалликлардан суғурта қилиш, шу жумладан, четга чиқувчиларни суғурта қилиш	4821	3988	-17,3	7,6
4.	Ҳаётни суғурта қилиш	2062	1887	-8,5	3,3
5.	Юридик ва жисмоний шахсларнинг жавобгарлигини суғурта қилиш, шу жумладан, туроператорларнинг жавобгарлигини суғурта қилиш	1414	492	-65,2	2,3

Жадвалда келтирилган маълумотларни таҳлил қилиш натижалари 2019 йилда 2018 йилга нисбатан ТОП-5 та суғурта маҳсулоти бўйича суғурта қилдирувчилардан келиб тушган шикоятларнинг кескин камайганлигини кўрсатмоқда. Бу асосан автофуқаролик жавобгарлигини мажбурий суғурта қилиш бўйича шикоятлар сонининг 2018 йилдаги 52492 тадан 2019 йилга келиб 19248 тага ёки 36,7 фоизга камайганлиги билан изоҳланади. Жадвал маълумотлари баъзи суғурта маҳсулотлари, масалан, юридик ва жисмоний шахсларнинг жавобгарлигини суғурта қилиш, шу жумладан, туроператорларнинг жавобгарлигини суғурта қилиш бўйича шикоятлар сони катта фарқ билан камайганлигидан далолат беради. Ушбу суғурта маҳсулоти бўйича шикоятлар сони 2019 йилда 2018 йилга нисбатан 922 тага ёки 65,2 фоизга камайган. Бунга суғурта ҳодисалари содир бўлиши натижасида суғурта қилдирувчиларга етказилган зарарларни қоплаш учун суғурта тўловларини ўз вақтида амалга оширилганлиги сабаб бўлган. Чунки, бизнинг

эксперт фикримизча, шикоятларнинг салмоқли қисми суғурталовчилар томонидан суғурта тўловларини тўлашда сансалорлиликка йўл қўйилаётганлиги ёки уларнинг суғурта тўловларини амалга оширишдан асоссиз бош тортаётганлиги билан боғлиқ.

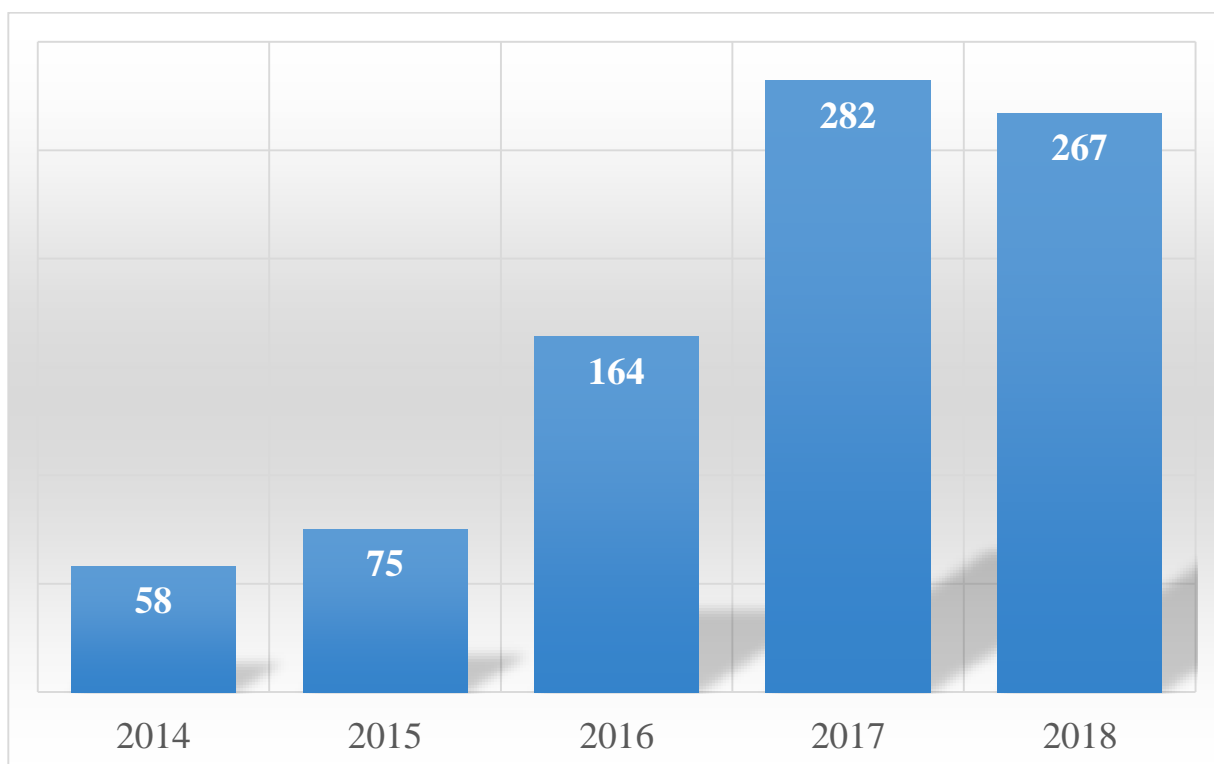
Жадвал маълумотларининг таҳлиliga асосланиб хулоса қилиш мумкинки, 2019 йилда 2018 йилга нисбатан суғурта ташкилотлари фаолияти устидан шикоятлар сонининг сезиларли тарзда камайганлигини Россия Федерациясида суғурта ташкилотлари фаолияти устидан тизимли назоратнинг йўлга қўйилганлиги, суғуртага доир ахборотларнинг шаффофлиги ва очиклик қўламининг кенгайганлиги билан изоҳлаш мумкин. Бундан ташқари, 2019 йилдан бошлаб Россияда молия маҳсулотлари истеъмолчилари, шу жумладан, суғурта маҳсулотлари истеъмолчилари ва суғурта ташкилотлари ўртасида вужудга келадиган низоларни кўриб чиқиш ва ҳал этиш билан шуғулланадиган Молиявий вакиллик хизматини ташкил этилганлиги шикоятлар сонига таъсир кўрсатган.

Шуни алоҳида қайд этиш керакки, Ўзбекистонда ҳам сўнги йилларда суғурта фаолиятининг очиклиги ва шаффофлигини таъминлаш юзасидан маълум ишлар амалга оширилмоқда. “Кафолат”, “Ўзбекинвест” ва “Gross Insurance” каби суғурта ташкилотлари томонидан мазкур суғурталовчилар фаолиятига доир маълумотлар кенг халқ оммасига оммавий ахборот воситалари ва расмий веб-сайтлари орқали етказилмоқда.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2019 йил 31 декабрдаги “Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги ҳузуридаги Суғурта бозорини ривожлантириш агентлиги фаолиятини ташкил этиш чоратадбирлари тўғрисида”ги 1060-сон қарорига асосан мазкур Агентлик фаолиятининг тўлиқ йўлга қўйилганлиги суғурта фаолиятининг шаффофлиги ва очиклигини таъминлаш даражасини юксалишига хизмат қилади [25]. Ушбу қарор билан Суғурта бозорини ривожлантириш агентлиги зиммасига суғурта бозорининг шаффофлиги ва очиклигини ошириш вазифаси юклатилди. Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлигининг расмий веб-сайти (www.mf.uz)да суғурта фаолиятига оид ахборотларни эълон қилиб борадиган рукн мазмунан яна бойитилди. Агентлик томонидан бозорнинг очиклигини таъминлаш бўйича қилинган дастлабки қадамлардан бири – бу мазкур сайтда эълон қилинаётган суғурта фаолиятига оид статистик маълумотларнинг таркиби ва тузилиши ҳамда сифатини яхшилашга қаратилганлиги, шубҳасиз, таҳсинга сазовор.

Тўғри, илгари ҳам мамлакатимизда суғурта фаолиятига оид маълумотлар Молия вазирлиги сайти орқали ёритиб борилган. Биз бунинкор қилишдан йироқмиз. Бироқ, суғурта статистикаси илгари суғурта класслари кесимида очикланмаган. Шунингдек, суғурта ташкилотлари кесимида суғурта тармоқлари бўйича статистик маълумотлар ҳам етарли даражада ёритилмаган.

Биз суғурта фаолиятини тартибга солувчи ва назорат қилувчи органнинг мамлакат суғурта бозорининг шаффофлиги ва очиқлигини таъминлаш борасида амалга оширган ишларини муносиб баҳолаган ҳолда у томонидан 2014-2018 йиллар давомида эълон қилинган “Ўзбекистон Республикасида суғурта фаолиятини тартибга солиш ва назорат қилиш бўйича ҳисобот” маълумотларига таянган ҳолда суғурта маҳсулоти истеъмолчиларидан мазкур давлат органига келиб тушган мурожаат ва шикоятлар сони динамикасидаги ўзгаришларни таҳлил қиламиз.

Расм. 2014-2018 йилларда суғурта маҳсулоти истеъмолчиларининг суғурта фаолиятини тартибга солувчи ва назорат қилувчи органга мурожаат ва шикоятлар сони динамикаси [26]

Мазкур расмдаги маълумотлардан кўриниб турибдики, 2014-2017 йиллар давомида юридик ва жисмоний шахсларнинг суғурта фаолиятини тартибга солувчи ва назорат қилувчи органга мурожаат ва шикоятлари сони мунтазам ўсиб борган. Айниқса, 2016 йилда фуқаро ва корхоналардан келиб тушган шикоят ва мурожаатларнинг сони 2015 йилнинг мос кўрсаткичига нисбатан 2,2 мартага ошган. Буни шу билан изоҳлаш мумкинки, 2016 йилнинг сентябрь-декабрь ойларида дастлаб Ўзбекистон Республикаси Бош вазирининг, кейинчалик Ўзбекистон Республикаси Президентининг виртуал қабулхоналари ташкил этилганлиги ва аҳоли мурожаатлари билан ишлаш соҳасида туб ўзгаришлар содир бўлганлиги билан тушунтириш мумкин. Мурожаат ва шикоятларнинг аксарияти суғурта қилдирувчиларнинг суғурта ташкилотлари томонидан тўланиши лозим бўлган суғурта тўловлари муаммоси билан боғлиқ.

Бизнинг эксперт фикримизча, суғурта фаолиятининг шаффофлик ва очиқлик даражаси ҳамда суғурта маҳсулоти истеъмолчиларининг суғурта фаолиятини тартибга солиш ва назорат қилиш органига келиб тушган мурожаат ва шикоятлари сони ўртасида корреляцион боғлиқлик мавжуд. Бунинг сабаби шундаки, мантиқан фикрлаганда, суғурта ташкилотларининг бутун фаолияти суғурта қилдирувчилар учун шаффоф ва очиқ бўлганда, назаримизда, суғурта қилдирувчиларнинг шикоят ва мурожаатлари сони бунчалик йилдан-йилга ўсиб бормас эди.

Мухтасар қилиб айтиш мумкинки, республикамизда умумий ҳолатда суғурта фаолиятининг очиқлиги ва шаффофлиги етарли даражада таъминланмаган. Назаримизда, бу қуйидагиларда намоён бўлмоқда:

потенциал суғурта қилдирувчиларнинг суғурта ташкилотлари фаолияти ва улар томонидан тақдим этилаётган суғурта маҳсулотлари тўғрисидаги хабардорлик даражаси жуда паст;

суғуртанинг устунлик ва афзаллик тарафларини содда ва оддий тилда ёритувчи оммабоп қўлланмалар ишлаб чиқилмаган;

шаҳар жойларда истиқомат қилувчи аҳолига нисбатан қишлоқ жойларда яшовчи аҳолининг суғурта фаолияти тўғрисидаги билими ва тасавурлари талабга жавоб бермайди;

суғурта маҳсулотларининг шаффофлигини таъминлашга қаратилган стандарт талаблар ишлаб чиқилмаган;

аксарият суғурта ташкилотларининг веб-сайтларида потенциал суғурта қилдирувчи учун зарар бўлган маълумотлар етарли эмас;

суғурта ташкилотларининг расмий веб-сайтларида ҳар бир суғурта тури бўйича суғурталаш қоидалари мавжуд эмас;

суғурта ташкилотларини тартибга солиш ва назорат қилиш органлари томонидан ўтказилган текшириш натижаларини ҳамда уларга нисбатан қўлланилган жазо чораларини оммавий ахборот воситалари, шу жумладан, тармоқни тартибга солувчи ва назорат қилувчи органнинг расмий веб-сайтида мунтазам эълон қилиб бориш амалиётини жорий этиш мақсадга мувофиқ;

суғурта ташкилотларининг расмий веб-сайтида мажбурий тартибда эълон қилиниши лозим бўлган ахборотлар рўйхатини ўз ичига олган норматив ҳужжат ишлаб чиқиш лозим.

Хулоса ва таклифлар

Суғурта фаолиятининг шаффофлиги ва очиқлигини таъминлашнинг зарурлиги Суғурта назоратчиларининг халқаро ассоциацияси (International Association of Insurance Supervisors - IAIS) томонидан маъқулланган “Суғуртанинг асосий тамойиллари” (Insurance Core Principles), Европа Иттифоқи Парламенти ва Кенгашининг 2009 йил 25 ноябрдаги “Суғурта ва қайта суғурта ташкилотларининг фаолиятини ташкил этиш ва амалга ошириш тўғрисида (Solvency II)”ги 2009/138/ЕС Директивасига (Directive 2009/138/EC Of The European Parliament and Of The Council of 25 November

2009 “On the taking-up and pursuit of the business of Insurance and Reinsurance (Solvency II)”, Россия Федерациясининг 1992 йил 27 октябрда қабул қилинган “Россия Федерациясида суғурта ишини ташкил этиш тўғрисида”ги, Қозоғистон Республикасининг 2000 йил 18 декабрда қабул қилинган “Суғурта фаолияти тўғрисида”ги қонунлари ҳамда кўплаб давлатларнинг илғор тажрибалари, тадқиқотчи ва экспертларнинг хулосаларини умумлаштириш асосида қуйидаги таклифлар ишлаб чиқилди:

суғуртанинг устунлик ва афзаллик тарафларини содда ва оддий тилда ёритувчи оммабоп қўлланма ишлаб чиқиш;

суғурта маҳсулотининг очиқлигини таъминлаш бўйича стандарт талаблар ишлаб чиқиш;

суғурта ташкилотларининг веб-сайтларида ҳар бир суғурта тури бўйича суғурталаш қоидаларини жойлаштириш;

суғурта ташкилотларини тартибга солиш ва назорат қилиш органлари томонидан ўтказилган текшириш натижаларини ҳамда уларга нисбатан қўлланилган жазо чораларини оммавий ахборот воситалари, шу жумладан, тармоқни тартибга солувчи ва назорат қилувчи органнинг расмий веб-сайтида мунтазам эълон қилиб бориш амалиётини жорий этиш;

суғурта ташкилотларининг расмий веб-сайтларида мажбурий тартибда жойлаштирилиши лозим бўлган ахборотлар рўйхатини ўз ичига олган норматив ҳужжат ишлаб чиқиш. Ахборотлар рўйхатига суғурта ташкилотининг давлат рўйхатидан ўтганлиги тўғрисидаги гувоҳнома ва суғурта фаолиятини амалга ошириш ҳуқуқини берувчи лицензиянинг рақами ва берилган санаси, таъсисчилари, ижроия аппарат раҳбар ходимлари, амалга оширилаётган суғурта хизмати турлари, камида сўнги уч йилни қамраб олган фаолият натижалари тўғрисида ҳисобот, ташқи аудиторлик текширувидан ўтказилган камида уч йиллик молиявий ҳисобот, суғурта ташкилотига маҳаллий ва халқаро рейтинг агентликлари томонидан берилган рейтинг ҳамда суғурта ташкилотининг профессионал ва профессионал бўлмаган ассоциацияларга аъзолиги тўғрисидаги маълумотларни киритиш мақсадга мувофиқ.

Тадқиқот натижалари суғурта фаолиятининг шаффофлиги ва очиқлигини таъминлаш юридик ва жисмоний шахсларнинг суғурта фаолияти ҳақида хабардорлик даражасининг ошишида, суғуртанинг иқтисодиёт тармоқлари ва аҳоли ичига кириб бориш кўламининг кенгайишида, аҳолининг суғурта саводхонлигини ошишида ва суғурта маҳсулоти истеъмолчилари томонидан суғурта маҳсулотларини танлаш имкониятининг юксалишида муҳим омил бўлиб ҳисобланишини кўрсатди.

Бизнинг фикримизча, суғурта фаолиятининг шаффофлиги ва очиқлигини таъминлаш бўйича ишлаб чиқилган таклифларнинг амалиётга татбиқ этиш натижасида:

юридик ва жисмоний шахсларнинг суғурта фаолияти ҳақида хабардорлиги ошади;

суғуртанинг иқтисодиёт тармоқлари ва аҳоли ичига кириб бориш кўлами кенгаяди;

аҳолининг суғурта саводхонлиги ошади ва суғурта маҳсулотларини танлаш имконияти юксалади;

суғурта маҳсулотлари сифати ва нархини таққослаш учун юридик ва жисмоний шахсларга тенг шарт-шароитлар яратилади;

потенциал суғурта қилдирувчиларнинг суғурта ташкилотлари фаолияти ва улар томонидан кўрсатилаётган суғурта хизматлари ҳақидаги дунёқараши кенгаяди;

суғурта фаолияти бўйича илмий-тадқиқот ишларини амалга ошириш самарадорлиги ошади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Insurance Core principles, updated november 2018. International Association of Insurance Supervisors. <https://www.iaisweb.org/page/supervisory-material/insurance-core-principles-and-comframe//file/87203/all-icps-adopted-in-november-2018>.

2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 2 августдаги “Ўзбекистон Республикасининг суғурта бозорини ислоҳ қилиш ва унинг жадал ривожланишини таъминлаш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-4412-сон қарори.

3. FinTech Developments in the Insurance Industry, 21 February 2017. International Association of Insurance Supervisors. p.6-7. <https://www.iaisweb.org/page/news/other-papers-and-reports//file/65625/report-on-fintech-developments-in-the-insurance-industry>.

4. Directive 2009/138/EC of the European Parliament and of the Council of 25 November 2009 on the Taking-up and Pursuit of the business of Insurance and Reinsurance (Solvency II) (recast) (Text with EEA relevance) (OJ L 335, 17.12.2009, p. 1). p.48.

5. Joseph E. Stiglitz, Jungyoll Yun, and Andrew Kosenko. Characterization, Existence, and Pareto Optimality in Insurance Markets with Asymmetric Information with Endogenous and Asymmetric Disclosures: Revisiting Rothschild-Stiglitz, NBER Working Paper No. 24711, June 2018, JEL No. D82, D83, DOI 10.3386/w24711. <https://www.nber.org/papers/w24711>.

6. Galli, G. Towards a Good Governance in Financial and Insurance Services: Transparency in the Life Insurance Industry in Italy. Geneva Pap Risk Insur Issues Pract 30, 443–450 (2005). <https://doi.org/10.1057/palgrave.gpp.2510039>. p.449-450. <https://link.springer.com/article/10.1057/palgrave.gpp.2510039#citeas>.

7. Daniel Schwarcz. Transparently Opaque: Understanding the Lack of Transparency in Insurance Consumer Protection. Scholarship Repository University of Minnesota Law School 61 UCLA L. REV. 394 (2014), https://scholarship.law.umn.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1582&context=faculty_articles.

8. Sangyong Han, Gene C. Lai, Chia-Ling Ho. Corporate Transparency and Reserve Management: Evidence from U.S. Property-Liability Insurance Companies. *Journal of Banking & Finance* Volume 96, November 2018, p.380. <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0378426618301663>.

9. Irina Gemmo, Mark J. Browne, Helmut Grundl. Transparency Aversion and Insurance Market Equilibria, ICIR Working Paper Series No. 25/2017, p.2. <https://www.econstor.eu/handle/10419/169405>.

10. Ермолаев Г.Б. Информационная прозрачность и ее влияние на развитие инфраструктуры страхового рынка. // ЭТАП: Экономическая Теория, Анализ, Практика» 2011. №6. стр.135. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/informatsionnaya-prozrachnost-i-ee-vliyanie-na-razvitiye-infrastruktury-strahovogo-rynka> (дата обращения: 10.02.2021).

11. Richard Harding. The insurance industry needs to increase transparency. A speech by Richard Harding at the Insurance Council of New Zealand Conference on 5/11/19. <https://www.scoop.co.nz/stories/BU1911/S00102/the-insurance-industry-needs-to-increase-transparency.htm>.

12. Цыганов А.А., Глухова Т.С. Практика раскрытия информации российскими страховыми компаниями // Финансовая аналитика: проблемы и решения. 2009. №2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/praktika-raskrytiya-informatsii-rossiyskimi-strahovymi-kompaniyami> (дата обращения: 10.02.2021).

13. Умаров С.А. “Иқтисодиётни модернизация қилиш шароитида Ўзбекистонда суғурта фаолияти ривожланишини бошқариш” мавзусида 08.00.13 – менежмент ихтисослиги бўйича иқтисод фанлари доктори илмий даражасини олиш учун тақдим этилган диссертация автореферати. – Т.: 2012.-49 бет.

14. Қўлдошев Қ.М. “Ўзбекистонда ўзаро суғурталашнинг методологик асосларини такомиллаштириш” мавзусида 08.00.07 – молия, пул муомаласи ва кредит ихтисослиги бўйича иқтисодиёт фанлари доктори (dsc) илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация автореферати. – Т.: 2019. – 75 б.

15. Халикулова Г.Т. “Суғурта тизими ва уни амал қилиш механизмини такомиллаштириш” мавзусида 08.00.07 – молия, пул муомаласи ва кредит ихтисослиги бўйича иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (phd) илмий даражасини олиш учун ёзган диссертацияси автореферати. – Т.: 2019. – 63 б.

16. Баймуратов. Суғурта фаолиятининг назарий-методологик тамойиллари. – Т.: “Молия” илмий журнали, 1/2018. – 132-137 бетлар.

17. Абдурахмонов И.Х., Ахмедова М. Суғурта - мамлакатнинг ижтимоий-иқтисодий ривожланишида кучли молиявий воситаси. – Т.: “Халқаро молия ва ҳисоб” илмий электрон журнали. № 3, июнь, 2019 й.

18. Кенжаев И.Ф. Иқтисодиётни модернизациялаш ва эркинлаштириш шароитида суғурта фаолиятини ривожлантириш масалалари. – Т.: “Молия” илмий журнали, 2/2016. – 129-134 б.

19. Маврулова Н.А. Қайта суғуртани суғурта ташкилотининг молиявий барқарорлигини бошқариш омили сифатида ривожлантириш. – Т.: “Иқтисодиёт ва таълим” журнали, 2019 йил №3, 43-47 б.

20. Липатова Д., Янин А. Оценка информационной прозрачности страховых компаний. Бюллетень рейтингового агентства «Эксперт РА». стр.3. <https://raexpert.ru/researches/insurance/transparency/>.

21. Insurance Contract Act of 23 November 2007 (Federal Law Gazette I p. 2631), as last amended by Article 15 of the Act of 17 August 2017 (Federal Law Gazette I p. 3214).

22. German Insurance Supervision Act, Versicherungsaufsichtsgesetz – VAG. https://www.bafin.de/SharedDocs/Downloads/EN/Aufsichtsrecht/dl_vag_en_va.html.

23. Закон Российской Федерации “Об организации страхового дела в Российской Федерации” (наименование в редакции Федерального закона от 31.12.1997 № 157-ФЗ, с изменениями и дополнениями по состоянию на 10.02.2021 г.). <http://pravo.gov.ru/proxy/ips/?docbody=&nd=102019955&intelsearch=4015-1>.

24. «Направления защиты прав потребителей финансовых услуг». Информационный доклад. Материал подготовлен Службой по защите прав потребителей и обеспечению доступности финансовых услуг Центрального банка Российской Федерации. – М.: 2021. – стр.31. https://www.cbr.ru/Content/Document/File/117853/inf_note_jan_1921.pdf.

25. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2019 йил 31 декабрдаги “Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги ҳузуридаги Суғурта бозорини ривожлантириш агентлиги фаолиятини ташкил этиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 1060-сон қарори. <https://lex.uz/docs/4677911>.

26. Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлигининг 2014-2018 йиллардаги Ўзбекистон Республикасида суғурта фаолиятини тартибга солиш ва назорат қилиш бўйича ҳисоботлари. https://www.mf.uz/uz/?option=com_content&view=article&id=352.